

In deze rubriek worden zowel methodologieboeken besproken als onderzoeksrapportages, bij voorkeur van Nederlandstalige auteurs. Auteurs krijgen de gelegenheid om op de recensie te reageren. Op de website www.kwalon.nl worden regelmatig boeken ter recensie aangeboden.

Kwalitatieve analyse: *Microsoft Office* versus *Atlas.ti*

Martijn van Lanen

C. Hahn, *Doing qualitative research using your computer: a practical guide*. London: Sage 2008.

Wetenschap is georganiseerde kennis. Als dit waar is dan hebben kwalitatieve onderzoekers volgens mij een zeer bijzonder en even groot probleem: kwalitatieve onderzoekers hebben nu eenmaal – naar de aard van hun verzamelmethode – heel veel data, en dus heel veel kennis. En, het is dus een behoorlijke klus om dat te organiseren. Er glooft echter hoop: Christopher Hahn, president van ‘Qualitative Coding and Analysis’ komt in zijn boek ‘Doing qualitative research using your computer: a practical guide’ met een oplossing voor dit probleem. Hahn belooft aan zijn lezers een boek vol technieken, tips en hulpmiddelen om – in zijn eigen woorden – de beginnende, gevorderde en vergevorderde onderzoeker te helpen bij het opbouwen, structureren en gestructureerd houden van zijn onderzoeksproject.

Opvallend is dat hij claimt dat er hierbij geen andere software nodig is dan datgene wat *Microsoft Office* standaard te bieden heeft; in het bijzonder *Word*, *Excel* en *Access*. De lakmoesproef voor zijn boek, en daarmee rode draad van deze recensie, wordt dan ook de vraag of Hahn slaagt in deze opzet. Weet hij de lezer ervan te overtuigen dat we bijvoorbeeld een programma als *Atlas.ti* bij het oud vuil kunnen zetten? Om overigens dit laatste überhaupt maar te suggereren op dit KWALON-platform – dat nota bene zelf cursussen over *Atlas.ti* aanbiedt – lijkt een geval van ouderwets ‘vloeken in de kerk’. De toon is hiermee in ieder geval gezet.

Opbouw van het boek

In het eerste hoofdstuk introduceert Hahn (2008) vier niveaus van coderen. In die zin wijkt hij af van andere auteurs op dit gebied, zoals Baarda, De Goede en Teunissen, en Boeije, die van drie niveaus van coderen spreken (Baarda et al., 2005; Boeije, 2005). Uit een nadere analyse blijkt dat hier echter sprake is van een – enigszins arbitrair – verschil in deze verschillende indelingen en het benoemen van de verschillende stappen in het analyseproces. Twee voorbeelden ter illustratie van dit verschil:

- Baarda et al. delen het opsplitsen van de verbata en het schrappen van niet-relevante tekst in bij het proces, dat zij ‘preparatie’ noemen, nog voor het eigenlijke analyseren dus (Baarda et al., 2005: 303-313). Hahn integreert deze activiteiten in zijn eerste niveau van coderen.
- Boeije heeft het bij haar derde stap van de analyse (die zij ‘selectief coderen’ noemt) het al nadrukkelijk over theorievorming, terwijl Hahn in zijn indeling het vierde niveau hiervoor reserveert (Boeije, 2005: 105-110).

In de hoofdstukken 2 tot en met 5 behandelt Hahn algemene zaken betreffende het plannen, voorbereiden en administreren van een onderzoek, en de mogelijkheden voor het gebruik van de computer hierbij. Hoewel deze keuze het boek wellicht ook geschikt maakt als standaardhandboek voor een student die voor het eerst een kwalitatief onderzoek moet opzetten, zijn deze vier hoofdstukken niet relevant voor de vraag of we voor de analyse van kwalitatieve data toekunnen met hetgeen *Office* ons te bieden heeft. Vandaar dat in deze hoofdstukken hier verder geen aandacht aan besteed zal worden. De hoofdstukken 6 tot en met 9 vervolgens gaan over de vier niveaus van coderen. Deze vier hoofdstukken zullen de basis zijn van de kern van deze bespreking. Het tiende hoofdstuk, ten slotte, dat gaat over het schrijven van het uiteindelijke onderzoeksverslag, zal om dezelfde reden niet in deze recensie worden behandeld.

De vier niveaus van coderen: de hoofdstukken zes tot en met negen

De eerste stap van het analyseproces zoals Hahn dit indeelt, begint met een getranscribeerd kwalitatief databestand (meestal een interview of observatieverslag) en eindigt met een lijst van ‘open’ codes die de onderzoeker naar aanleiding van deze data heeft ontwikkeld. Dit alles gebeurt met behulp van Word, en de auteur neemt de lezer stap voor stap mee in dit proces, waarbij hij een aantal handige tips geeft om de overzichtelijkheid te bewaren. Zo leert hij de lezer hoe deze automatisch een tabel met drie kolommen kan maken (respectievelijk volgnummer, eventuele code die aan het fragment gekoppeld wordt, en het fragment zelf.) Vervolgens geeft hij een aantal tips om deze codes overzichtelijk in een lijst weer te geven, zoals alfabetisch, of via het genereren van een index. Voor al deze fasen heeft *Word* functies, en deze worden stap voor stap overzichtelijk doorlopen.

In hoofdstuk 7 en 8 wordt de tweede stap van het coderen behandeld: het ontwikkelen van categorieën van codes naar aanleiding van de eerste stap. Hiervoor worden respectievelijk *Acces* en *Excel* als hulpmiddelen geïntroduceerd. Beide kunnen volgens Hahn gebruikt worden bij deze stap, hoewel hij gebruikers die ervaring hebben met *Acces* adviseert om dit programma te gebruiken. Voor beide programma’s wordt het proces stap voor stap overzichtelijk uitgelegd. Een sterk punt hier is dat Hahn via een website bij elk van deze hoofdstukken een databestand beschikbaar heeft gesteld. Op deze manier kan de lezer meteen ‘hands-on’ aan de slag met de instructies, zonder dat deze zelf de beschikking over een eigen databestand hoeft te hebben. De stappen die bij het proces doorlopen moeten worden, zijn voor *Acces* en *Excel* vergelijkbaar. De fragmenten en de codes die

gekoppeld zijn aan deze fragmenten moeten in het oorspronkelijke *Word*-bestand geselecteerd worden, en vervolgens geïmporteerd worden in *Access of Excel*. Vervolgens wordt er hierna steeds een overstijgende code aan gehangen, waarin deze dan ingedeeld en gearchiveerd kan worden. Dit proces moet worden herhaald voor alle codes.

In hoofdstuk 9, ten slotte, gaat Hahn in op de niveaus drie en vier van het coderen. Niveau drie blijkt volgens hem ineens vergelijkbaar met niveau vier: het gaat om een (verdere) indeling van de verkregen codes in categorieën in overstijgende categorieën. Bij niveau vier, ten slotte, worden er op basis van het onderzoek theoretisch concepten ontwikkeld (Hahn, 2008: 165-166). In dit stadium worden de codes die zijn geformuleerd tijdens het tweede stadium uitgeprint, en wordt er handmatig een indeling in overstijgende thema's gemaakt van deze codes. Op basis hiervan wordt er vervolgens eventueel (dit is volgens Hahn afhankelijk van het doel van het onderzoek) een theoretisch concept ontwikkeld. Belangrijkste hulpmiddelen in deze fase zijn volgens Hahn niet meer de softwareprogramma's zelf, maar dus de uitgeprinte codelijsten van deze programma's, en 'papier, schaar en paperclips' (Hahn, 2008: 169 en 173).

Evaluatie

Op de eerste plaats moet gezegd worden dat Hahn een overzichtelijk en toegankelijk boek heeft geschreven. Alle stappen worden helder beschreven, tot en met de toetsencombinaties voor de *shortcuts*. Daarnaast is de hoofdstukindeling zodanig, dat deze het onderzoeksproces van het begin tot het einde volgt, en er kan ook worden gekozen om een selectie te maken, wanneer de lezer slechts geïnteresseerd is in één of enkele aspecten van het proces.

Het nadeel van de methode die Hahn voorschrijft, is echter dat het proces van analyseren zoals hij dat beschrijft zeer tijdrovend is. Bijvoorbeeld bij het 'automatisch' genereren van de tabel zoals beschreven bij niveau één, moet de tekst wel van tevoren al ingedeeld zijn in relevante fragmenten. *Word* maakt bij een tabel namelijk alleen automatisch nieuwe rijen aan daar waar er 'harde Enters' gegeven zijn. Mijn advies aan mensen die deze methode willen gebruiken, is dan ook om eerst de tekst op te delen in deze fragmenten, zoals beschreven in het hiervoor genoemde hoofdstuk van Baarda et al.

Een ander aspect dat de methode van Hahn tijdrovend maakt, is dat de onderzoeker elk geformuleerd label meteen na het formuleren hiervan (lees: intypen) handmatig moet selecteren om dit label vervolgens te markeren via het dialoogvenster 'Index en Inhoudsopgave'. Op deze manier kan er uiteindelijk automatisch een lijst gegenereerd worden met alle codes en het paginanummer waar ze staan in het document. Ter illustratie: per code/label moeten dan achtereenvolgens de volgende stappen worden gedaan:

- Het selecteren van deze code
- 'Alt + Shift + i'
- Tweemaal 'Enter'
- 'Ctrl + Shift + 8'

Voor de tweede stap van het coderen (beschreven in hoofdstuk 7 en 8) geldt hetzelfde: het is veel heen en weer gesleep met geselecteerde teksten, en het is veelvuldig wisselen tussen openstaande bestanden; uiteraard met alle risico's voor de methodologische kwaliteit van dien. Omdat iedere kwalitatief onderzoeker (m/v) die zichzelf een beetje serieus neemt het toch niet doet voor minder dan honderd codes, gaat in dit proces dus zeer veel tijd zitten. Zeker wanneer we dit vergelijken met bijvoorbeeld *Atlas.ti*, waarbij er alleen geselecteerd, en vervolgens gelinkt hoeft te worden.

Conclusie

De keuze om hoofdstukken over planning, dataverzameling en verslaglegging in te voegen lijkt tweeledig te werken. Aan de ene kant wordt het boek hiermee 'completer'. Aan de andere kant werkt dit enigszins averechts; deze toevoeging van onderzoeksplanning, dataverzameling en rapportage zijn naar mijn mening hier niet op hun plek. Daar zijn betere boeken voor, en dit is ook niet het *unique selling point* van het boek van Hahn. Dus, hoewel deze hoofdstukken mij niet direct stoorden, voegen ze ook niets toe aan dit verder zeer onderhoudende en toegankelijke boek.

Verder over het centrale deel van deze recensie: het analyseproces. Een goede lezer, en zeker een recensent, beoordeelt een boek naar mijn mening altijd naar de maatstaven van wat de auteur met het boek heeft willen bereiken. Wanneer een student of onderzoeker die geen beschikking heeft over een programma als *Atlas.ti*, en toch via datgene wat *Office* te bieden heeft een overzichtelijke en eenvoudige manier zoekt om zijn data digitaal te ordenen, dan is het boek van Hahn zeer geschikt. Dit temeer omdat zijn boek absoluut het 'voor dummy's'-karakter (geen belediging!) heeft dat voor een dergelijk inleidend en instruerend boek zo goed werkt.

Echter, dit gaat naar mijn mening alleen op wanneer het om een onderzoeksproject van bescheiden aard gaat. Wanneer dit onderzoek de omvang en complexiteit van een masterscriptie overstijgt, dan is de methode die Hahn voorschrijft dermate tijdrovend dat er nauwelijks meer gesproken kan worden van een voordeel dat het digitaliseren van de data oplevert.

Literatuur

Baarda, D.B., Goede, M.P.M. de & Teunissen, J. (2005). *Basisboek Kwalitatief Onderzoek: Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. Groningen: Wolters-Noordhoff.

Boeije, H. (2005). *Analyseren in kwalitatief onderzoek: denken en doen*. Amsterdam: Boom.

Hahn, C. (2008). *Doing qualitative research using your computer*. Los Angeles/London/New Delhi/Singapore: Sage.